

**Armonie și conflict intercultural
în Banat și Transilvania
Perspective cultural-istorice 1650-1950**

Cuvânt-înainte de Mihai SPĂRIOSU și Vasile BOARI

Cuprins

Cuvânt-înainte (Mihai SPĂRIOSU și Vasile BOARI) / 9

Introducere (Mihai SPĂRIOSU) / 15

Partea Întâi

TEORII ȘI MODELE INTERCULTURALE CONTEMPORANE ȘI RELEVANȚA LOR PENTRU BANAT ȘI TRANSILVANIA

**Multi- și interculturalitatea: Concepte-cheie în definirea istoriei Europei
Est-Centrale. Cazul Banatului (Victor NEUMANN) / 53**

**Studiile interetnice contemporane în Europa Centrală: observații teoretice
preliminare (Mihai SPĂRIOSU) / 61**

**Relațiile interculturale în zonele de contact. Cazul Transilvaniei
(Corina-Mihaela BELEAUA) / 81**

**Teorii și concepte în analiza fenomenelor diversității etnoculturale. Cazul
Republicii Moldova (Daniela CERVINSCHI) / 107**

Partea a II-a

BANAT: MOMENTE DE CONFLICT ȘI ARMONIE INTERETNICĂ

**Banatul – o zonă sui generis a „culoarului cultural” dunărean (Ioan
HAȚEGAN) / 147**

**Solidarități și itinerarii intelectuale extraetnice în Banatul secolului XVII.
Câteva exemple (Doru RADOSAV) / 155**

**Momente ale evoluției relațiilor româno-sârbe din Evul Mediu până în
secolul XIX (Dușița RISTIN) / 167**

Elite intelectuale și relații interculturale sârbo-române în localitățile Banatului sârbesc în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea (Mircea MĂRAN) / 185

Evoluția științei de carte în Banatul istoric la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (Ioan MUNTEANU) / 197

O perspectivă sintetică asupra elementelor care au format identitatea culturală a Banatului și Timișoarei de început de secol XX (Mălina Iulia DUȚĂ) / 219

Interferențe: Scriitori trilingvi în Banat (Cornel UNGUREANU) / 229

Conflict și pătimire în Banat: însemnări incomode, de război, despre germani și sârbi (Andrei MILIN, Miodrag MILIN) / 253

Insularitate etnică și relații comunitare. Un exemplu de bune practici (Sînziana PREDA) / 263

Partea a III-a

TRANSILVANIA: MOMENTE DE CONFLICT ȘI ARMONIE INTERETNICĂ

Națiuni și confesiuni în Principatul Transilvaniei – între acceptare și excludere (Ioan-Aurel POP) / 273

Valahii, vlahii și Sfânta Coroană: Transilvania, Moldova și Țara Românească la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI (Alexandru SIMON) / 285

Structuri instituționale și dezvoltare culturală în Transilvania primei jumătăți a secolului al XVI-lea (Susana ANDEA, Avram ANDEA) / 337

Uniți și neuniți într-un timp al conflictului confesional: mișcarea lui Sofronie în comitatul Dăbâca (1759-1762) (Greta-Monica MIRON) / 345

Dilemele conviețuirii. Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX) (Ion CÂRJĂ) / 361

Politică și națiune în neoabsolutism și liberalism: o perspectivă interculturală (Lorand L. MADLY) / 373

Idei despre națiune și grupări etnice în ziarul „Românul” (Flavius GHENDER) / 385

Aspecte interetnice ale Reformei Agrare din 1945 (Artur LAKATOS) / 399

Păstrând iluzia armoniei: formatul conceptual și originea ideologică a teoriei identității naționale promovată de Lucrețiu Pătrășcanu (raportarea la „chestiunea Transilvaniei”, 1945-1946) (Claudiu Petru RUSU) / 421

Partea a IV-a

RELAȚII INTERCULTURALE ÎN BANAT ȘI TRANSILVANIA: STUDII COMPARATIVE

Căsătoriile mixte – formă de conviețuire etnică și confesională în Transilvania și Banat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Corneliu PĂDUREAN) / 435

Banat *versus* Transilvania: Principalele diferențe în dimensiunea structurală a conflictului etno-confesional, 1867-1939 (Ionuț APAHIDEANU) / 457

Harta co-citărilor ca analiză a dialogului intercultural la nivelul comunităților intelectuale din Arad și Timișoara (secolul XIX – începutul secolului XX) (Vlad JECAN, Radu MEZA) / 513

Discriminarea Rromilor: un comportament învățat? (Lia POP) / 527

Abstract / 571

Date despre autori / 579

Multi- și interculturalitatea: Concepte-cheie în definirea istoriei Europei Est-Centrale Cazul Banatului

Victor NEUMANN

Tema pe care doresc s-o prezint schițează noțiunile de multi- și interculturalitate, devenite concepte cheie în perioada formării limbajelor social-politice moderne. Chiar dacă nu sunt neapărat creații ale lumii moderne și cu atât mai puțin ale aceleia postmoderne (Levy, 2000, 7), decodarea sensurilor multi- și interculturalității e utilă pentru definirea și autodefinirea comunităților. Adesea ignorată, relația sau distanțarea lor față de un concept fluid precum acela de etnic, va fi evidențiată teoretic, dar și prin câteva exemple aparținând realității istorice din Europa Est-Centrală. Am apelat la exemplele regiunii Banat, indicând cum s-a desfășurat coabitarea mai multor grupuri religioase și culturale într-unul din spațiile de frontieră. Ipotezele, definirea sau redefinirea multi- și interculturalității vor avea în vedere semnificația și ordinea cultural-lingvistică ce permite libertatea de a trăi, de a se mișca și de a se identifica a individului în funcție de context. Pe de altă parte, interpretarea noastră – bazată pe cercetări anterioare privind sensul atribuit conceptului de națiune și etnonațiune în culturile politice est-central europene (Neumann, 2005, 147-177) – ține seama de relele comise în numele etniei și naționalității.

Avocații educației și filozofiei multiculturalismului sunt de părere că toate culturile trebuie să se bucure de un fel de integritate, să beneficieze de un anumit respect, să nu fie marginalizate, reduse la tăcere sau supuse opresiunii de către culturile dominante. În această accepțiune, idealurile personale sau ale societăților sunt în primul rând idealuri ale culturilor particulare, aspirații circumscrise tradițiilor locale și care se bazează pe capacitatea de conservare a habitatului moștenit de la generațiile precedente. Ele reprezintă o gândire întemeiată pe trăsăturile psihologice ale comunităților lingvistice, religioase și naționale. Problema pe care o ridică societatea democratică este cum anume să fie respectate culturile ce afișează atitudini de superioritate, știut fiind că ele intră astfel în competiție și în contradicție cu alte culturi. Una dintre dificultățile majore privește

concilierea culturilor (pretins superioare) cu obligativitatea tratării oamenilor ca ființe egale (Gutman, Taylor *et al.*, 1994, 5).

Charles Taylor are în vedere ideea conform căreia politicile diferențelor se dezvoltă organic și în afara acelor ce se referă la demnitatea universală. El susține că recunoașterea nu este doar o formă de politețe pe care noi oamenii o avem, ci o necesitate umană vitală. Nerecunoașterea sau greșita recunoaștere a cuiva poate deveni o formă de opresiune, de marginalizare, de excludere (Taylor, 1994, 26-27). Aspirația pentru drepturi egale caracteristică ființei umane, cetățeanului, a devenit un deziderat revoluționar la 1789 și în toate momentele istorice în care procesul de modernizare necesită programe de emancipare socială.

Ipoteza autorului invocată spune că lărgirea și schimbarea curriculei este utilă nu atât în numele unei culturi libere, deschise oricui, cât mai ales în sens de recunoaștere a uneia ce a fost exclusă pînă la un moment dat. Premisa acestei cereri ar fi recunoașterea identității pierdute. „Lupta pentru libertate și egalitate trebuie să treacă prin revizuirea imaginilor despre aceasta. Curricula multiculturală înseamnă contribuția la procesul de revizuire a imaginilor” (Taylor, 1994, 65). „Fuziunea orizonturilor (the fusion of horizons)”, spune Taylor, „operează pe măsură ce dezvoltarea noului vocabular al comparațiilor arată cum putem să articulăm constrastele”¹ (Taylor, 1994, 66-67). Tentația unora de a impune propriul set de valori în interpretarea culturilor este respinsă pe considerentul că va face din fiecare cultură ceva asemănător. „Ceea ce prezumția cere de la noi nu sunt judecățile premonitorii și inautentice a valorilor egale, ci îndeosebi pregătirea de a fi deschis la studiile culturale comparative ale calității ce trebuie să deplaseze orizonturile noastre, transformându-le în rezultate care fuzionează”² (Taylor, 1994, 73). Ideea orizonturilor care fuzionează a fost formulată mai devreme de Hans-Georg Gadamer în *Wahrheit und Methode*, ea provenind însă din filozofia holistă și din religia budhistă.

Cât privește dezvoltarea noțiunii moderne de identitate, Taylor o pune în legătură cu afirmarea politicii diferențelor. El vede două părți ale acestui diferențialism, unul, benign, altul, malign. După el, recunoașterea stă la baza afirmării identităților colective și a diferențelor dintre ele (Taylor, 1994, 30) evoluția teoriei identitare evidențiind un naționalism cu părți bune și părți rele. Aici, nuanțările absentează, respectiv conceptul de multiculturalism nu este văzut în

¹ „But when I call this claim a ‘presumption’, I mean that it is a starting hypothesis with which we ought to approach the study of any other culture. The validity of the claim has to be demonstrated concretely in the actual study of culture... ‘The fusion of horizons’ operates through our developing new vocabularies of comparison, by which we can articulate these contrasts”.

² „But what the presumption requires of us is not peremptory and inauthentic judgments of equal value, but willingness to be open to comparative cultural study of the kind that must displace our horizons in the resulting fusions”.

relație cu semnificațiile particulare atribuite *etnicului* și *naționalului* în diverse limbi și culturi (Neumann, 2005). Într-o analiză dedicată acestei accepțiuni a conceptului de multiculturalism, Juergen Habermas nu acordă interes nici sensurilor filozofice și nici acelor ideologice sugerate de Taylor. El susține că Taylor contribuie puțin la discutarea problemei recunoașterii în democrațiile constituționale, iar în ceea ce privește partea filozofică ilustrează doar dificultățile înțelegerii interculturale, rămânând profund marcat de sensurile juridic și politic ale dezbaterii. După Habermas, *multiculturalismul* este un semn al fragmentării societăților și al confuziei babilonice a limbilor într-o lume aspirând la globalism. De unde și scepticismul său în legătură cu scopurile universale cognitive și normative ale unui atare demers. Habermas crede că într-o problemă ca aceea a „politicii recunoașterii”, dezbaterea despre raționalitate trebuie să dețină un rol de netăgăduit, conceptele de bine și de justiție urmând a fi luate în considerare pentru articularea gândirii despre „politica recunoașterii”. Prezervarea identității comunităților politice, scrie el, este aceea care permite fundarea ei pe principii constituționale și nu orientările dictate de viața culturală dominantă în acea țară. De aici și concluzia că imigranții vor accepta cultura politică a statului de adopție, fără a impune formele culturale ale țării lor de origine (Habermas, Taylor, 1994, 107-148). Pe de altă parte, Habermas arată că „absența recunoașterii culturale este corelată cu o mare discriminare socială, ambele încurajându-se reciproc” (Taylor, 110). Rezultă că preocuparea pentru identificarea și rezolvarea unui posibil conflict între cele două cereri – socială și culturală – este utilă înțelegerii sensurilor atribuite conceptelor de multiculturalism și interculturalitate.

*
* *

Rezultat al politicii diferențelor, multiculturalismul, dar și interculturalitatea întâmpină dificultăți în adaptarea lor de către societățile al căror exercițiu democratic se află în fază incipientă. Este și cazul acelor din Europa Centrală și de Est. În primul rând pentru că tradițiile monoculturale și totalitare au lăsat urme adânci în memoria oamenilor. În al doilea rând, organizațiile non-guvernamentale sunt încă insuficiente și slabe spre a promova o gândire articulată pe tema pluralismului cultural și politic. Cât privește instituțiile statului, ele nu au arătat o atenție pentru definirea riguroasă a conceptelor de multi- și interculturalitate și pentru practicarea limbajelor social-politice în funcție de aceasta. Majoritatea, ca și minoritatea, sunt tentate să-și descopere în paralel originile, legătura cu solul, cu arhetipul, cu istoria, mai ales în momentele de criză, iar în regiuni precum aceea a Europei Est-Centrale, ele retrăiesc epoca romantică antimodernistă fără să fi avut experiența luministă parcursă în profunzime și fără să fi realizat emanciparea segmentelor sociale numeric reprezentative. Pe acest fond, identitarismul fiecărui grup are și componente belicoase.

Într-un articol despre filozofia transculturalității, Harvey Siegel spune că multiculturalismul devine legitim de îndată ce acceptă atât idealurile derivate din sensurile culturale specifice, cât și pe acelea care trimit la mai multe culturi în același timp (Siegel, 1999, 387-409). Din unghiul său de vedere, o existență multiculturală este dublată de formarea și înțelegerea altor culturi ca pe a noastră proprie. Promovarea aspirației transculturale este acceptată pe măsură ce înțelegem că sunt idealuri care pot să transcendă o cultură anume. Harvey Siegel invocă exemplul caracterului transcultural al unor acte normative, situație în care forța argumentelor raționale este aceea care impune recunoașterea și adoptarea lor de către două sau mai multe comunități (Siegel, 1999, 402). Între filozofii care neagă sistematic existența idealurilor transculturale, Siegel îl citează pe Richard Rorty care susține că specificitatea ar fi singura modalitate de definire a conceptelor culturale fundamentale. Potrivit acestuia, universalismul nu ar fi altceva decât proiecția sau impunerea valorilor locale. Siegel a văzut mai multe dificultăți în observația lui Rorty (Siegel, 1999, 402-403). Mai întâi, dicotomia universal-local rămâne problematică și aceasta pentru că în așezarea idealurilor universalistul este liber să identifice sau nu particularitățile. Principiile, valorile și idealurile nu trebuie neapărat concepute doar în relație cu particularitățile locale. Dicotomia invocată de Rorty este falsă și din cauză că universalitatea nu poate fi respinsă în temeiul idealurilor locale³ (Siegel, 1999, 404). În ceea ce privește multiculturalismul, în anumite situații, acesta poate fi compatibil cu recunoașterea idealurilor filozofice și educaționale transcendente.

*
* *

Cum arată realitățile în orașele și în regiunile de graniță? Cum pot fi ele definite din punct de vedere identitar? Le privim prin prisma localului sau a universalului? Care sunt concluziile ce se desprind din facticitatea și reflexivitatea istorice? Pentru tema supusă atenției, am ales un exemplu simptomatic, Banatul și mai ales orașul Timișoara, cunoscut înainte sub numele de Temeswar. Reflec-tând asupra istoriei moderne, interesant este de observat cum fuzionează orizontul intelectual al locuitorilor orașului, ce rol joacă informațiile circulând în mai multe limbi în paralel, cum se structurează meseriile, profesiile, mișcarea sportivă,

³ „[...] Goldberg’s (and Rorty’s) denial of universality relies upon the presupposition that values, in order to be universal or transcultural, must be grounded in some impossibly neutral perspective. He argues, in effect, as follows: 1. Universal (moral) principles and values must be grounded on, or derived from, a ‘transhistorical or supersocial Godly’ perspective. 2. There is no such perspective. 3. Therefore, there can be no universal principles or values. If ‘universal’ is understood in this way, then I agree with Goldberg and Rorty that there can be no such universal values, principles or ideals. But we need not and should not understand the term in this way”.

instituțiile civice, hobby-urile, toate probând ponderea plurilingvismului în formarea codului cultural al cetățenilor. Exemplul periodicelor bilingve și trilingve editate la Timișoara între anii 1913 și 1940 și răspândite în întreg Banatul este relevant pentru înțelegerea modului cum se raportau locuitorii unii la ceilalți, precum și pentru sensul atribuit de ei conceptelor de multi- și interculturalitate:

Lumea sportivă ilustrată – Képes sportvilág (1925-1929); *Săptămâna – Die Woche* (1922); *Arhiva Poliției – Polizei Archiv* (1925); *Der Fussball [= Fotbalul]* (1925); *Az új levélbélyeg-tőzsde – Neue Briefmarkenbörse [= Noua bursă a mărcii poștale]* (1913-1920); *Szakszervezet – Gewerkschaft [= Uniune]* (1920); *Középeurópai Lloyd – Mitteleuropäischer Lloyd [= Lloyd-ul Europei Centrale]* (1924); (1924); *Die jüdische Woche [= Săptămâna evreiască]* (12 Martie 1932-1933); *Luther-Zeitung – Luther-Ujság [= Ziarul Luther]* (24 Nov. 1933-1940); *Revista Teatrului – Theater-Revue – Színházi Revue* (1922); *Foiaia Tehnică – Műszaki Lapok – Technische Blätter* (1925-1926); *Gazeta Industriașilor – Gewerbe Zeitung – Iparosok* (1925); *Gazeta Lăptăriilor – Tejgazdasági Közlöny – Mollkerei Zeitung* (1925); *Meseriașul – Iparos – Der Gewerbetreibende* (1926-1928); *Voiajorul – Der Reisende – Az Utazó* (1926-1931); *Dansul – Der Tanz – A Tánc* (1928); *Revista Radio – Radio Zeitung – Radio Ujság* (1929-1935); *Gazeta Brutarilor – Bäcker Zeitung – Sütőiparosok Lapja* (1 Octombrie 1931-28 Mai 1932); *Clopotul – Die Glocke – Harang* (10 Februarie 1932-1933); *Gazeta restauratorilor și hotelierilor – Restaurateur- und Hotelier-Zeitung – Vendéglősök és Szállodások Lapja* (1934 – 1940); *Salariatul – Der Angestellte – A magán alkalmazott* (1934-1935).

Din totalul de 385 de publicații timișorene editate în deceniile dintre cele două războaie mondiale, 37 erau bilingve și 47 trilingve (Mochács, 2012) Ele indică atât cunoașterea idiomurilor ce particularizau orașul, interesul pentru altitudine, pentru integrarea diversității comunităților sociale, religioase, economice, profesionale. În pofida regimurilor dictatoriale, fascist și comunist, instaurate în România, trăsătura multi- și interculturală a orașului a fost perpetuată în diferite chipuri. De exemplu, mulțumită tradiției locale și interesului deosebit pentru muzică și viața teatrală, începând cu anul 1953, autoritățile au acceptat ca la Timișoara să funcționeze trei teatre de stat în limbile română, germană și maghiară.

Plurilingvismul și multi-confesionalismul au reprezentat nota dominantă a orașului Timișoara timp de trei secole, influențând formarea mentalității și funcționarea societății. Deși limbile oficiale s-au schimbat de-a lungul timpului (limba germană și latină în secolul 18, maghiară și sârbă în secolul 19 și română din 1919), aici a existat întotdeauna o înclinație spre a învăța mai multe limbi. Plurilingvismul este vizibil chiar și astăzi la mulți dintre locuitorii orașului. Alături de instituțiile de învățământ în limba română, există școli și licee în Timișoara, în care predarea se desfășoară în limba germană (liceul Lenau), maghiară (liceul Béla Bartók), sârbă (liceul Dositej Obradovici), franceză, spaniolă, italiană (liceul

Jean Louis Calderon) și engleză (liceul Shakespeare). Din acest interes de a învăța mai multe limbi, un fenomen destul de rar în orașele moderne și contemporane din Europa, au apărut și aspirațiile populației din Timișoara pentru integrarea cu Europa (și, în unele cazuri, emigrarea în Occident).

Interferența a fost posibilă datorită buneii înțelegeri a populației orașului și asumării ideii de diversitate. Interferențele dintre religii au generat împrumuturi reciproce sau chiar religii noi, cum ar fi cea greco-catolică, ce a apărut în 1747 în Banat. Religia ortodoxă a preluat obiceiuri și sărbători din tradiția catolică și a ținut slujbe în limbile română și sârbă. În secolul al XIX-lea, sub influența aceluiași mediu catolic, evreii au adoptat reforma religioasă, devenind neologi. Majoritatea a acceptat chiar introducerea muzicii de orgă și de cor în sinagogi. Viața religioasă a fost practică în ebraică, iar începând cu secolul al XIX-lea și în limba germană și maghiară, iar în secolul al XX-lea și în limba română. Slujbele catolicilor se țineau în limbile germană, maghiară, română, slovacă, bulgară și italiană; ale calvinilor în limba maghiară și ale luteranilor în limbile germană, maghiară și română. Dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea a existat o dispută pentru prioritate între limbile germană și maghiară, astăzi bisericile catolice țin slujbe în mai multe limbi, cum ar fi germana, latina, româna, maghiara, slovacă, bulgara și italiana⁴.

Căsătoriile mixte și trecerea de la o credință la alta sunt practici comune (Neumann, 2006, 24-25), adesea motivate de interese sociale și mai puțin de negarea sau asimilarea dogmei religioase. Acest fenomen este întâlnit destul de des în Timișoara și în Banat încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Documentele păstrate în arhiva Episcopiei Romano-Catolice indică un astfel de proces ca făcând parte din coabitarea mai multor culturi și confesiuni. Același lucru este valabil și pentru documentele păstrate în arhiva Primăriei Municipiului Timișoara, unde rata căsătoriilor mixte poate fi urmărită începând din 1895 până în prezent. Diversitatea de elemente culturale a generat un mod de viață și o cultură la care fiecare a contribuit, iar vecinul era perceput, în primul rând, ca parte a societății civile.

Experimentele mercantile ale Casei de Habsburg din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au constat, între altele, din colonizarea în Timișoara și în Banat a unor populații din toată Europa, (germani, spanioli, italieni, cehi, slovaci, bulgari, croați, maghiari) – și-au lăsat o amprentă asupra codului cultural-identitar al

⁴ În 2002, romano-catolicii numără 32,274 de credincioși în Timișoara conform *Recensământului populației și al locuințelor*, 18-27 martie 2002, (București, Institutul Național de Statistică, 2003). <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/rpl2002.en.do> (accesat 30 mai 2012). Potrivit *Schematismus Dioeceseos Timisoaraensis Anno Domini pro 2005-2006* (Timișoara: Mirton, 2006), pp. 82-84, procentul de enoriași pe bază de limbă maternă a fost următorul: 54,29% maghiari, 15,39% germani; 10,5% români, 5,87% bulgari, 5,76%, croați; 3,93% romi, 1,6% slovaci, 0,26% alții.

orașului și al regiunii, termenul de timișorean fiind adesea preferat acelorora de catolic, ortodox, reformat, mozaic etc. sau acelorora de român, sârb, german, maghiar, evreu etc. Aidoma istoriei și culturii identitare a altor orașe fără frontiere (borderless cities) ale Europei Centrale și Est-Centrale precum Brno/Brünn, Görlitz/Goražde, Krakowia/Krakau, Lemberg/Lwow, Cernăuți/Czernowitz, Pécs/Fünfkirchen, Novi-Sad/Újvidék/Neusatz, Timișoara arată cum cuprinderea experienței celuiilalt a fost o aspirație legitimă a individului, dar și a comunităților. Fără riscul de a ideologiza interpretarea, trebuie spus că orașele zonei au origini diverse, fiind impregnate de simboluri și de „hybrid cultural communities”. De aici și observația potrivit căreia Europa Est-Centrală are drept trăsătură identitară dominantă similitudinea cultural-comportamentală a locuitorilor săi și nu delimitările pe criterii lingvistice, religioase sau social-comunitare. Regiunea poate fi înțeleasă cu mult beneficiu decodându-i noțiunile, conceptele și limbajele social-politice prin prisma reflexivității istorice și conceptualizându-i gândirea în funcție de straturile temporale și de experiențele acumulate⁵ (Niendorf, 1997).

*
* *

Câteva concluzii pe marginea analizei și ipotezelor formulate arată importanța teoretică și practică a temei: 1. particularitatea nu exclude în principiu multiculturalitatea, transculturalitatea și nici identitatea multiplă; 2. sunt cazuri în care adeptul unei culturi este de acord să îmbrățișeze atât propriile valori, cât și pe acelea aparținând unei comunități diferite de a sa; 3. multiculturalismul își are un temei rațional în cazul în care admite schimbul de valori între două sau mai multe culturi; 4. transculturalitatea și interculturalitatea sunt concepte ale căror înțelesuri trimit la fuziunea orizonturilor aparent distincte, putând fi un suport în politica recunoașterii; 5. conceptele de transculturalitate și interculturalitate arată existența comunicării plurilingve, precum și geneza identităților personale, comunitar-civice, regionale, multiple; 6. rădăcinile culturale diverse pot să se opună coabitării, generând conflicte, dar, deopotrivă, pot contribui la coagularea vieții sociale, civice, profesionale, conferindu-i comunității în cauză norme similare, un *sensus communis*; 7. prin identitate multiplă am presupus fie egala asumare a diverselor rădăcini culturale, fie nașterea unei identități diferite în raport cu aceea inițială, caz în care spațiile urban, regional și social îi conferă un nou nume (Levy, 2000); 8. dicotomia local-universal nu este revelatoare de îndată ce vedem că suntem dispuși să îmbrățișăm deopotrivă valori locale și valori universale (Neumann, 2005, 206-215).

⁵ Cred că redefinirea identităților într-o viitoare Europă federală este o prioritate a cercetărilor contemporane de filozofia culturii și de filozofia politicii.